

УДК 371.781.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Шкільник Серафима Яківна

Бесшапошникова Тетяна Василівна

Данильченко Людмила Теодорівна

Костіна Людмила Михайлівна

викладачі

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація. У статті висвітлено методичні поради педагогам щодо реалізації творчої основи процесу викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова. Музичне мистецтво, творчі здібності, педагогічна майстерність, учні.

Вступ. Вимоги гуманізації освіти, окреслені педагогами та психологами, передбачають розвиток творчих здібностей дитини, кращих її особистісних якостей. У цьому контексті викладання музичного мистецтва є важливим і надзвичайно специфічним видом педагогічної діяльності, а професійна підготовка вчителів-початківців вимагає індивідуального підходу та вмілого застосування особливих педагогічних технологій.

Багато таланту, розуму та енергії вклали в розробку педагогічних проблем, пов'язаних із творчим розвитком особистості дитини, видатні психологи та педагоги В. Сухомлинський, І. Зязюн, В. Рибалка, В. Загвязинський та інші.

Процес творчості пробуджує у дитини живу фантазію та уяву. За своєю сутністю творчість заснована на бажанні зробити щось таке, що до тебе ніким не було зроблено, або те, що десь існувало, зробити по-новому, у свій спосіб, краще. Інакше кажучи, творчість – це завжди прагнення до кращого, до прогресу, до удосконалення, до прекрасного.

Мета статті – обґрунтувати методичні поради вчителю щодо реалізації творчої основи процесу викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти, націлити його на надання учням не тільки певного обсягу знань та розвиток їх навичок і вмінь, передбачених навчальною програмою, а й на реалізацію важливого першочергового завдання, що має вирішувати кваліфікований учитель, а саме: пробудження пізнавальної активності та творчої особистості учнів.

Виклад основного матеріалу. Навчальний предмет “Музичне мистецтво” сприяє вихованню у школярів музичної культури як частини загальної духовної культури. У зв’язку з цим дуже важливим для педагога є оволодіння професійною майстерністю. З одного боку, урок музичного мистецтва може бути тільки слуховим доповненням до музичних вражень школярів, з іншого – творчий педагог може перетворити звичайний урок в інтегроване заняття, яке стане для учнів зустріччю зі справжнім мистецтвом.

Сучасний педагогічний досвід викладання музичного мистецтва у закладах загальної середньої освіти впевнено доводить, що вчитель може стати справжнім творцем тільки тоді, коли він поєднує виконавську майстерність, вміння цікаво викладати навчальний матеріал зі своїм багатогранним внутрішнім світом і творчим ставленням до освітнього процесу.

У художній творчості цінним є тільки те, що пов’язане зі справжніми переживаннями, почуттями. Це повною мірою стосується педагогічного процесу, що відбувається на уроках музичного мистецтва.

Міркування щодо необхідності розвитку у дітей емоційності та творчих здібностей приводять до усвідомлення дуже важливої й актуальної в наш час проблеми: визначення різниці між спеціалістом-творцем і спеціалістом-ремісником. Ця важлива проблема тісно пов'язана з проблемами естетичного виховання. Рядовий спеціаліст-ремісник відрізняється від справжнього спеціаліста-творця тим, що виконує свою роботу «від і до». До більшого і кращого він ніколи не прагне, бо не хоче обтяжувати себе. Його не можна звинуватити у погано виконаній роботі, але таке формальне ставлення до своєї праці не тільки не стимулює прогрес, а навіть гальмує його. У сучасному динамічному світі не можна стояти на місці: можна тільки просуватися вперед або відставати. Наявність або відсутність у людини творчого підходу до своєї діяльності й розрізняє спеціаліста-творця та спеціаліста-ремісника. Це стосується будь-якої професії, тому найважливішим завданням естетичного виховання у ЗЗСО є розвиток творчих здібностей учнів. Розвивати ці здібності можна і на уроках математики, фізики, фізкультури тощо, але найбільш повно, яскраво, багатогранно, емоційно реалізувати окреслене завдання можна на уроках музичного мистецтва. Важлива роль у цьому належить особистості вчителя.

Професійна майстерність учителя передбачає високий рівень теоретичної підготовки, володіння комплексом спеціальних знань, умінь і навичок, наявність професійно важливих якостей особистості, що дають змогу педагогу ефективно організувати навчально-пізнавальну діяльність і здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив на учнів, взаємодіяти з ними.

Вважаємо, що для проведення уроків музичного мистецтва, психологічної, технічної, інтелектуальної, професійної підготовки вчителя недостатньо. Необхідно підготуватися до уроку ще й емоційно. Особливо важливим в емоційній сфері професійної майстерності вчителя є вміння

«знайти вірний тон» уроку. Поняття «знайти вірний тон» виконання музичного твору, проведення бесіди, здавна існує в мистецтві. Знайти вірний тон для кожного уроку є одним із найскладніших завдань сучасного вчителя. Співвідношення зовнішнього та внутрішнього в умінні ведення уроку може успішно вирішуватися через формування у вчителя акторської майстерності, що уможливорює вплив не тільки на розум учнів, але й на їхні почуття.

У педагогічній практиці вчителя музичного мистецтва ефективним буде застосування «прийому ототожнення», тобто синтезу свого «я» з образом та ідеєю музичного твору, що виконується. Цей прийом передбачає не тільки велику попередню роботу над музичним твором, але й знання епохи, історії створення, художнього та світоглядного контексту, органічне «прожиття» педагогом художнього образу твору. Тільки тоді може відбуватися справжнє спілкування між учнями та вчителем, тільки так може бути вирішене «найвище завдання» – розкриття художнього образу твору.

У зв'язку з тим, що багато процесів у мистецтві та художньому розвитку дитини пов'язано з інтуїцією й адекватним пізнанням прекрасного, учителю музичного мистецтва дуже важливо навчитися керувати підсвідомістю, творчою активністю своєї психіки, уміти бути щирим у проявах своїх емоцій і почуттів, визначати словами, виразними жестами, мімікою красу творів мистецтва, тонке мереживо образів.

Емоційність учителя має органічно поєднуватися з інтелектом та аналітичними здібностями, бо основою будь-якого творчого процесу є зацікавленість, що, звісно, не виключає роботи розуму.

Одним із найважливіших аспектів навчального предмета «Музичне мистецтво» є спілкування, взаємодія вчителя з учнями, що має особливу емоційну змістовну забарвленість. Таке спілкування є спільною творчою

діяльністю учнів і вчителя з метою більш повного розкриття життєвого змісту музики, досвіду моральних стосунків, відображених у ній.

На уроках музичного мистецтва вчитель може застосовувати різні види музичної діяльності, а саме: сприйняття музики, вокально-хорове виконання, імпровізацію, пластичне інтонування, інструментальне музикування.

Активне сприйняття музики – основа музичного виховання в цілому. Цьому підпорядкована тематична структура навчальної програми з музичного мистецтва. Творчо підходячи до реалізації змісту цієї програми, не варто змінювати послідовність визначених у ній тем. При цьому із різних видів музичної діяльності до кожного уроку вчитель добирає більш доцільні, такі, що мають найефективніший вплив на свідомість учнів. Найбільш результативним із них є сприйняття музики.

Виховувати в учнів уміння слухати й аналізувати музику слід починати з перших уроків. Вчитися слухати музику школярі повинні протягом усього уроку: і під час співів, і під час гри на музичних інструментах, і тоді, коли саме вони стають слухачами. Творчість дітей базується на яскравих музичних враженнях. Під час слухання музики учні можуть відчувати не тільки те, що хотів відобразити композитор у своєму творі, а й те, що під його впливом народжується у дитячій свідомості, те, що виникає в особистій творчій уяві. Для творчого розвитку школярів на уроках музичного мистецтва ефективно застосовувати такий прийом: перед прослуховуванням музичного твору не повідомляти учням його назву, а в процесі евристичної бесіди спонукати їх до самостійного визначення характеру музики та назви твору.

Відповіді учнів після сприйняття музики дають уявлення про рівень розвитку вихованців. Так, наприклад, після прослуховування фрагменту п'єси Е. Гріга «Ранок» діти так визначають його: весна, схід сонця, пробудження природи, ранок у лісі тощо. Учителю не можна нав'язувати

юним слухачам власні уявлення в процесі визначення назви музичного твору, натомість треба поживлявати творчу уяву дітей, підвищувати рівень їх інтелекту, покращувати пам'ять, тим самим активізувати їхнє асоціативне мислення.

Реалізації завдань з виховання творчої індивідуальності великою мірою сприяє вокально-хорове виконання пісень. Ця діяльність викликає різні емоційні враження, що дають поштовх для розвитку учня як творчої, духовної особистості. Серед різноманітних творчих завдань у вокально-хоровому музикуванні можна назвати наступні: виразна вимова тексту пісні, порівняння поетичної інтонації з мелодійною лінією, чисте інтонування, внутрішнє слухання інтонації, залучення ігрових моментів із метою навчитися порівнювати окремі музичні фрази, вести музичні діалоги, створювати нові варіанти мелодій.

Репертуар для співів на уроках музичного мистецтва складається з народних пісень, класичних творів, пісень вітчизняних і зарубіжних композиторів. У межах опрацювання пісенного матеріалу перед учнями ставляться актуальні питання та обговорюються загальнолюдські теми. Так учитель може спонукати учнів до творчого мислення та намагатися зробити так, щоб процес спільної творчості приносив радість усім його учасникам.

Готуючись до занять, учитель повинен осмислити методику викладання матеріалу, обміркувати прийоми реалізації завдань щодо засвоєння того чи іншого музичного твору, а під час уроків усі його дії мають бути природними, невимушеними. У цьому полягає принцип імпровізації в роботі вчителя з учнями. А з чого починається дитяча музична імпровізація? Які навички для цього необхідні? Окрім розвитку музичного слуху та пам'яті, почуття ритму та ладу, цінність імпровізації як методичного прийому в роботі зі школярами полягає в умінні розвивати творчу думку й уяву. Імпровізація – це один із шляхів розвитку творчих

здібностей учнів. Вона присутня в усіх видах музичної діяльності школярів: у відповідях на запитання, у пластичному інтонуванні, в інструментальному музикуванні, у театралізації. Найвищим проявом педагогічної майстерності є імпровізаційний спосіб ведення уроку. Вокальна імпровізація має на меті удосконалення інтонаційного та садового слуху, розвиток творчої фантазії. Учитель може запропонувати учню продовжити початку мелодію або завершити її. Також імпровізація може бути пов'язана зі зміною ритму, динаміки, темпу. Дуже ефективними є спільні міркування вчителя й учнів про те, яке виразно-зображувальне навантаження має музичний твір. Доречною є репрезентація музичних творів із інсценуванням і використанням рухів відповідно тексту.

Активізація творчої діяльності учнів залежить, у першу чергу, від підготовленості до цієї роботи самого вчителя, від рівня його особистого творчого потенціалу, музичного смаку, теоретичної підготовки. Імпровізація на уроці створює творчу атмосферу, підвищує результативність навчання.

Одним із емоційних засобів вираження образів та змісту музичних творів є пластичне інтонування. Жести, рухи, пластика мають особливу властивість узагальнювати емоційний стан людини. Тому дуже цінною є здатність учителя знаходити такі рухи, які б могли точніше відобразити душевний стан. У деяких випадках за допомогою рухів можна органічно та зрозуміло передати характер музики. Пластичне інтонування – це будь-який рух людського тіла, пластичне «проспівування» музики кожною його клітинкою, прояв усіх почуттів, які навіяні музичним твором. Учитель має заохочувати дітей сприймати музику не тільки слухом, а й за допомогою музично-ритмічних рухів. Такі рухи можуть бути різноманітними: від плавного низхідного руху руки до імітації гри на музичних інструментах, від похитування тулубом до танцю, від легкого кроку до хороводу. Частіше за все діти очікують показ варіанту пластичного

відтворення музики від учителя. У таких випадках слід допомогти учням підказками, натяками, спонукаючи їх до вільної творчості. Пластичне інтонування дає змогу відчувати фразування, пульсацію твору, показати особливості розвитку музичної думки, проявити себе у творчому пошуку. Наприклад, прослухавши фрагмент із твору Е.Гріга «Ранок», діти самостійно відтворюють рухами рук емоційний настрій цього твору. Тут доречною буде вербальна ілюстрація диригента, який фактично не граючи на жодному музичному інструменті, в той же час «грає» на такому великому інструменті як оркестр. Рух – це видима музика, і не випадково в сучасному мистецтві з'явилися пластичні трактування багатьох інструментальних і вокальних творів. Виконання музики рухами дає можливість учителю побачити як сприймає музику кожен учень, яким є рівень його уваги на уроці.

Зацікавленість у навчанні пов'язана з почуттям задоволення та радості, які отримує людина від праці та творчості. Щоб позитивно націлити учнів на навчання, їх необхідно зацікавити процесом пізнання. Розвитку пізнавального інтересу сприяє така організація навчання, при якій учень діє активно, залучається до процесу самостійного пошуку та відкриття нових знань, сам вирішує проблеми творчого характеру. Велику роль у реалізації таких завдань відіграє використання різних музичних інструментів у освітньому процесі.

Інструментальне музикування – це творчий процес сприйняття музики через гру на доступних дітям музичних інструментах. Таке музикування тісно пов'язано зі слуханням музики, вокально-хоровим виконанням, імпровізацією. Учитель має допомогти учню обрати музичний інструмент, який найбільш відповідає стилю й образу музичного твору та знайти прийом виконання. Починається дитяча творчість з обстеження звукових можливостей музичних інструментів, а як підсумок – виконання твору вчителем на фортепіано у супроводі маленького

дитячого оркестру. Із великим інтересом і увагою діти слухають своїх однокласників – учнів музичних шкіл, які виконують класичні твори на уроках музичного мистецтва. У старших класах творчість учнів часто проявляється у виконанні власних або авторських пісень під акомпанемент гітари. Гра на музичних інструментах прикрашає життя дитини, розважає її та викликає інтерес до творчості. Під час навчання гри на музичному інструменті добре формуються слухові уявлення, почуття ритму, темпу, динаміки, розвиваються увага та організованість.

Висновки. Як не можна увійти в одну річку двічі, так не можна провести два однакових уроки. Учителя надихають на творчий пошук самі учні, різноманітність особистостей у кожному класі. Тож педагог може постійно опрацьовувати нові й нові засоби навчання.

Творчі здібності дитини, здатність створювати своє, нове, оригінальне активніше формується тоді, коли музична діяльність із зовнішнього предмета переходить у внутрішній стан і стає проявом дитячого «Я». Важливо, щоб у процесі творчого музикування дитина розкривала свій емоційний і душевний стан, а не механічно виконувала завдання вчителя. Мудрість творчості полягає в тому, що не треба підштовхувати почуття думкою, а треба довіритися підсвідомій сфері дитячої душі. Поступово накопичуючи і порівнюючи свої враження та музично-слухові уявлення, дитина «розквітає» у своїх творчих проявах.

Отже, виховання творчої особистості – один із базових принципів сучасної педагогіки. Тому вчителям музичного мистецтва слід дотримуватися цього принципу у своїй професійній діяльності, використовуючи творчі здібності та природні нахили учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загвязинський В. І. Деякі нетрадиційні погляди на творчість. *Обдарована дитина*. 2006. №5. С. 40-43.

2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. К.: Вища школа, 1997. 349 с.
3. Рибалка В. В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 220 с.
4. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія. К.: Поліграфкнига, 1996. 406 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. К.: Радянська школа, 1975. С. 171.